

Jøden på Ogna

Lensmannen i Egersund kom i morgentimene 26.oktober 1942 til Ogna. Den jødiske ingeniøren på tarefabrikken ble arrestert. Norske venner protesterte, men Ludwig Melzer ble sendt med «Donau» til Auschwitz og gasskammeret.

Arnt Olav Klippenberg

arnt.olav.klippenberg@aftenbladet.no

Ludwig Adolf Melzer var kjemiingeniør fra Bøhmen. I 1920 til 1021 bodde han på Ogna. Han var leid inn som driftsleder for AS Sjøtang, en fabrikk som blant lokalbefolkningen gikk under navnet Tanginen. Det var store planer for virksomheten. Tang og tare kunne brukes til så mangt. Men 1920-åra var tøffe. Første verdenskrig kastet skygger som også nådde Norge. AS Sjøtang fikk ikke et høyst påkrevd banklån. Snart var virksomheten konkurs.

På Ogna fantes det allerede en ingeniør. Han var bestyrer ved Jæren Elektrisitetsverk. Christian Nielsen het han. De to ingeniørene fant hverandre. Christian og Ludwig ble kamerater. Christian hadde studert i Tyskland. Begge snakket flytende tysk.

Etter konkursen i Tanginen, reiste Ludwig Melzer hjem. Han kom til et samfunn i rask forvandling. En middelmådig kunststudent med livsfarlige ideer, og som tilfeldigvis het det samme som mellomnavnet til Ludwig, begynte å røre på seg. I 1921 ble Adolf Hitler leder for det nasjonalsosialistiske tyske arbeiderparti. Vi vet ikke så mye om Melzer fra denne tiden, men han jobbet i forskjellige kjemiske fabrikker.

Guldbrand Lunde

På midten av 1930-tallet begynte sjefen for Hermetikkindustriens laboratorium i Stavanger å interessere seg for tare. Han het Guldbrand Lunde. Den seinere statsråden i Quisling-regjeringen forsket seg fram til at det fantes en del uoppdagede stoffer i tare som kunne brukes i industriproduksjon. Det ga nytt håp til Ognasamfunnet.

Per Pavel Munthe i Oslo fikk høre om den nye forskningen. Han hadde 14 år tidligere vært involvert i konkursen til AS Sjøtang. I 1935 går han i gang igjen med ny virksomhet på Ogna. Nå heter selskapet AS Korkindustri. Etter hvert blir det klart at bedriften trenger en flink kjemiingeniør. Munthe får tak i Melzer. Han var da på flukt fra nazistene. Melzer kom til Norge via London som politisk flyktning. Det ble stor giensynsglede da Ludwig dukket opp hos familien Nielsen på Ogna. Han ble øyeblikkelig inkludert i familien. Christian og Ludwig var beste-kompiser. Han er med familien over alt. I middagsselskaper, på hytta, i bryllup og på jakt. Familien beskriver ham som en kjær venn.

Men Norge står foran en krig. Det blir umulig å importere kork fra utlandet. Produksjonen stanser, men Ludwig forske videre på egen hånd. Han lager såpe. Av tare. Et produkt landet trenger sårt etter at myndighetene har innført rasjoner.

På Ogna glir Melzer inn i det lille lokalsamfunnet. Han bodde på gården til Hans Kvianes. Det lever fortsatt folk på Ogna som husker ham. Han var ofte innom landhandelen til Jaarvik. Ludwig måtte alltid ha en pose Kongen av Danmark på lur. Han beskrives som en spøkefull. I butikken forvirret han betjeningen med å be om en pose Kong Fredrik. Etter jaktturet fikk Ludwig spørsmål om han skjøt noe. Spøkefuglen kunne da svare. «Nein, aber smedle godt».

Fluktrute

Høsten 1942 reiser Ludwig Melzer til Oslo. Han skal delta på ge-

Ogna før krigen. Tarefabrikken i bakgrunnen.

© PRIVAT

Ludwig Melzer på tur i Ognatraktene. Familien Nielsen hadde hytte på Ualand.

© PRIVAT

Familien Nielsen på Ognå. Egil, Michala, Christian, Randi, Reidar og Signe Marie.

📷 PRIVAT

Ludwig Melzer ved hytta til familien Nielsen på Ualand i dagens Hå kommune.

📷 PRIVAT

Tone Aarestad har klart å finne slektninger til Ludwig Melzer. Nå håper hun de vil komme til Ogna under nedleggingen av snublesteinen til neste år. – Den skal ligge her, utenfor det nye biblioteket, sier hun.

ARNT OLAV KLIPPENBERG

neralforsamlingen i AS Korkindustri. Eier og disponert P. P. Munthe er bekymret. Det har svirret rykter om at jøder vil bli arrestert. På egenhånd har han kontaktet folk innenfor motstandsbevegelsen. Han forteller Melzer om en fluktrute til Sverige. Men Melzer takker nei. Han følte seg trygg på fredelig Jæren.

I Egersund har lensmannen hørt snakk om at det skal bo en jøde på Ogna. Han forhører seg og får bekreftet mistanken. 26. oktober 1942 drar lensmannen til Ogna og arresterte Melzer på fabrikk. Christian Nielsen og sønnene Reidar og Egil var med i motstandsbevegelsen. De får derfor raskt greie på hva som skjer. Reidar møter opp for å forsvare vennen, men får en revolver i nakken og beskjed om å forsvinne. Melzer blir ført til arresten i Egersund.

Så er vi ved den hjertesjærende episoden på Ogna stasjon. Ludwig Melzer skal fraktes til Lagårdsveien i Stavanger. Familien Nilsen har fått nyss om planene. De har kontakter i motstandsbevegelsen, og vet hvilket tog han skal være med. Familien stiller seg opp på perrongen og venter. Toget fra Egersund kommer rullende inn på stasjonen. Familien står helt stille. Sier ikke et ord til hverandre. Så begynner toget å rulle igjen. De ser en hånd i vinduet som vinker forsiktig. Det er Ludwig. Hans siste hilsen. Etterpå går de hjem uten å snakke sammen. Familien hadde mistet en kjær venn. Samtidig hadde de fått et glimt av barbariet som nå skyter fart i Europa.

DS «Donau»

Først havnet Melzer på Lagårdsveien i Stavanger. Seinere ble han fraktet til Berg utenfor Tønsberg og så videre til Oslo. 26. januar 1942 ble han sammen med 531 andre jøder plassert ombord på frakteskipet DS «Donau». Etter krigen viste det seg at bare ni av jødene ombord overlevde helvete som ventet dem.

Mens dette pågikk, tok P. P. Munthe kontakt med myndighetene. Han var en av eierne av fabrikk på Ogna og det var han som hadde fått Melzer til Norge tre år tidligere. I telegram og brev argumenterer han for at Melzer måtte slippes fri.

– Det var godt å se at det også fantes gode mennesker i denne vonde historien. Familien Nielsen på Ogna og P. P. Munthe i Oslo er eksempler på nordmenn som prøvde å gjøre en forskjell, sier Tone Aarestad.

Hun er sterkt engasjert i historien om Ludwig Melzer. Den har gjort noe med henne og fått henne til å grave fram ukjente sider av livet til jøden på Ogna.

Hun forteller at Ludwig Melzer ble fraktet i kuvogn til til Auschwitz. De norske jødene ankom seint på kvelden. Tyskerne var ikke klare til å ta i mot dem. Melzer ble derfor ikke registrert eller innlemmet i leiren. Han ble sendt direkte i gasskammeret. Menn over 50 år samt kvinner og barn ble gasset ihjel umiddelbart etter ankomst.

– Dagen etterpå ble likene kastet i en haug utenfor og brent. Ludwig ble 56 år gammel.

Snublestein

Nå har Tone Aarestad sørget for at historien til Ludwig Melzer ikke stanser ved en likhaug i Auschwitz. Hun har fått kommunen med på å legge ned en snublestein på Ogna. Det skjer trolig 12. juni 2019.

Snublesteiner er et prosjekt som kunstneren Gunter Demning har satt i gang. Hver stein er utformet som en brustein og legges ned i gata. Prosjektet startet i 1994 og så langt er det lagt ned 70.000 steiner over hele Europa. Det er Jødisk Museum i Oslo som står bak snublesteinene her i landet.

– Vi kan ikke legge ned steinen på Kvianeset der han bodde. Den må ligge mer sentralt. Nå havner den trolig utenfor biblioteket på Ogna. Det er like i nærheten av der tarefabrikken lå, sier Tone Aarestad. Hun er styremedlem i Hå historielag og tror snublesteinen vil være et godt påskudd for å holde historien levende i generasjoner framover.

Arbeidet med prosjektet gjorde at hun begynte å lete i slekta til Ludwig. Kunne det tenkes at Melzer hadde gjenlevende slektninger? Hun visste at de hadde vært fire søsken. Tre av dem ble drept av tyskerne. Fjerdemann, Max, klarte å flykte. Via et slektsprogram på nettet og Facebook fant hun familien. Ludwigs bror Max klarte å rømme til Brasil. Han fikk en datter og seinere to barnebarn.

– Barnebarna deres vil få en formell invitasjon fra Hå kommune. Det vil være stort hvis de kan komme hit når vi legger ned snublesteinen, sier Tone Aarestad.

Det er lagt ned en rekke snublesteiner i Norge. Ludwig Melzer er den siste jøden fra Rogaland som får en snublestein.